

Prof. mr. Izet Rizvanbegović

POUKA IZ PROŠLOSTI ZA BUDUĆNOST
GENOCID I URBICID NA BOSNU I HERCEGOVINU 1992-1995. GOD.
SPOMENICI KULTURE, "MUZEJ GENOCIDA, URBICIDA" I NASTAVA
HISTORIJE

U svim mogućim ratovima i agresijama na Bosnu i Hercegovinu od najstarijih vremena do današnjih dana, Bosna je uvijek izlazila jača, a istovremeno bi sačuvala svoje biće i identitet.

Mislim da neće biti naodmet da u najkraćim crtama napomenemo te otpore Bosne, u neku ruku malo taksativno, tako da bi nam karakteristika rata na Bosnu i Hercegovinu 1992-1995. godine bila povezanija i njena agresija sa svojim ciljevima mnogo jasnija.

- I -

Područje rimske provincije Dalmacije, u čijem sastavu se u to vrijeme nalazila i današnja Bosna i Hercegovina, koja je u vrijeme ilirsko-rimskih ratova doživljavala višegodišnje surovo proganjanje ilirskog stanovništva u planinske predjele. Kada su Rimljani ugušili Batonov ustanak I vijeka 6-9 godine naše ere, i kada su pitali uhvaćenog vođu ustanka Batona što se bori protiv Rimljana, on im je između ostalog odgovorio: "Da su mjesto pasa i čuvara koji trebaju da lijepo postupaju sa njima poslali vukove koji ubijaju i u planinske predjele progone."

U srednjem vijeku Ugri u zajednici sa katoličkom crkvom nastojali su da poharaju Bosnu i Hercegovinu, i da na taj način izvuku što više koristi iz bosanskih rudišta. Papa Inoćentije III piše 11. oktobra 1200. godine Emeriku, kralju Ugarskom, da u Bosni progoni heretike i njihovog zaštitnika Kulina bana. U to doba niko nije mogao povesti krstaški rat protiv kršćana ako oni nisu prije proglašeni hereticima.

Ovdje se radi o davanju poreza crkvi i državi koji su odlazili u Ugarsku. No, ovo bosanski feudinci nisu dozvolili kad god su se mogli oduprijeti.

Hrvatska država je 1102. Packtom conventom izgubila svoju samostalnost i potpala pod ugarsku vlast. Ugri su iza 1138. godine zauzeli i neke bosanske krajeve. Zločinci genocida su najveće zlo XX vijeka. Čovječanstvo je doživjelo dva svjetska rata. Broj žrtava je iznosio desetine miliona.

U prvom ratu je ubijeno i umrlo od rana, gladi i bolesti oko 20 miliona vojnika na frontovima, a ranjeno je 18 miliona ljudi.

U drugom oko 50 miliona ljudi je izgubilo živote, od čega blizu 20 miliona u fašističkim koncentracionim logorima i zatvorima, a ranjeno je oko 35 miliona ljudi. Zločini genocida i urbicida nad Bošnjacima su dio njihove historije. Uzroci su osvajačkog karaktera, sa ciljem da se Bošnjaci potpuno unište. Brojne bošnjačke porodice u Mađarskoj, Slavoniji, Lici, Dalmaciji i Boki Kotorskoj u drugoj polovici XVII vijeka su protjerane, dok su druge nasilno prevedene u katoličanstvo.

Početkom XVIII vijeka Crnogorci su pod vođstvom Danila Petrovića i uz podršku carske Rusije poubijali i nasilno preveli na pravoslavlje 800 do 1000 Bošnjaka.

Početkom XIX vijeka genocid nad Bošnjacima je pojačan. Istjerivanjem bošnjačkog stanovništva uspostavljaju se dvije lokalne države Srbija i Crna Gora. Od 1804-1878. godine u Srbiji i Crnoj Gori poubijani i protjerani su Bošnjaci iz Beograda, Valjeva, Užica, Šapca, Smedereva, Jagodine, Čačka, Ćuprije, Pirota, Prokuplja, Vranja, Nikšića, Zetske Ravnice, Podgorice, Kolašina, Žabljaka, Grahova, Gornjih Vasojevića i drugih. Tada je Bošnjacima oduzeta imovina, a džamije i drugi vjerski objekti i spomenici kulture su porušeni.

Pored carske Rusije ove zločine je djelomično podsticala i Francuska. Na Berlinskom kongresu genocid su prihvatile i evropske sile.

Okupacijom BiH 1878. od strane Austro-Ugarske i aneksijom 1908. godine emigracija je nastavljena. Do 1914. godine iz Bosne i Hercegovine je iselilo oko 140.000 Bošnjaka.

U vrijeme Balkanskih ratova 1912-1913. izvršeni su zločini nad Bošnjacima u Sandžaku i Istočnoj Hercegovini. Crnogorci su ubili 800, a nasilno preveli na pravoslavlje 1200 Bošnjaka Plava i Gusinja. Intervencijom velikih sila Bošnjacima je omogućena ponovna pripadnost svojoj vjeri. U Istočnoj Hercegovini zabilježeno je tokom 20 godina preko 3.000 ubistava od strane hajduka i komita predvođenih komitom Majom Vujevićem.

U Drugom svjetskom ratu četnici Draže Mihajlovića i ustaše Ante Pavelića te okupatorske snage ubili su preko 100.000 Bosanaca, Srba, Jevreja i Hrvata.

Za vrijeme socijalističke Jugoslavije Bošnjaci su postigli napredak u oblasti obrazovanja i kulture, ali su bili zapostavljeni u priznavanju svoje nacionalnosti.

Pedeset godina nakon Drugog svjetskog rata i masovnih zločina, fizičke likvidacije civila Dahaoa, Auschwitza, Jasenovca i drugih stratišta, genocid i urbicid je ponovo izvršen u Evropi, kojega je cijeli svijet putem sredstava informisanja i javnih medija posmatrao. Radi se o srbijansko-crnogorskoj, a u određenom vremenu i hrvatskoj agresiji na BiH 1992-1995. godine. Bosna je tada nespremna stupila u iscrpljujući odbrambeni rat protiv agresora, pa sa pravom prof. dr. Omer Ibrahimagić u svom referatu između ostalog, kaže: "Bosna je u ovom ratu odbranjena, ali nije oslobođena."

- II -

U vrijeme ove agresije na BiH ubijeno je 200.000 Bošnjaka, uglavnom civila, žena i djece. U samom Sarajevu je ubijeno 10.615 stanovnika. U zaštićenoj "zoni" Srebrenica pod zaštitom Ujedinjenih naroda, srbijansko-crnogorski agresor je po dosadašnjim podacima poubijao 8.000 Bošnjaka. U Sarajevu je evidentirano 61.136 ranjenih osoba. U više od 100 zemalja svijeta nalazilo se 1.245.000 naših izbjeglica. Stotine hiljada Bošnjaka prošlo je kroz zatvore i koncentracione logore. Više desetina hiljada žena i djevojčica je seksualno zlostavljano i silovano.

Samo u Sarajevu je ubijeno 1.600 djece¹¹³, a ranjeno je 14.946 djece. Na hiljade djece je ostalo bez jednoga ili oba roditelja.

Sistematski je uništeno 1.200 objekata islamske arhitekture, među kojima su brojne džamije, turbeta i sakralne građevine.¹¹⁴

Razoreni su obrazovni, naučni, kulturni i sportski objekti: Orijentalni institut u Sarajevu, Univerzitetska biblioteka, objekat XIV zimskih olimpijskih igara 1984. godine. Opljačkane su i uništene višebrojne fabrike, gradovi, sela, hoteli, mostovi, centrale, poljoprivredna dobra, školske ustanove, trgovačke radnje i drugi objekti.

Međunarodna zajednica i velike sile nisu voljne da energično spriječe tragediju Bošnjaka, koja se s vremena na vrijeme nastavlja i poslije potpisivanja Dejtonskog sporazuma.

Analizirajući ovaj planski i sistematski genocid i urbicid nad Bošnjacima u kojem je uništavana njihova kultura i tragovi postojanja, da bi se to sve sačuvalo za buduće generacije, koje trebaju da saznaju istinu i čuvaju je od zaborava, Udruženje građana prišlo je planskom i osmišljenom radu na pripremama za osnivanje muzeja genocida u Bosni i Hercegovini. Usvojeni su svi normativni akti 18. II 1997. godine. Za sada se čeka na prostorije. Muzej genocida treba da bude vječni tumač i opomena da se žrtve ne zaborave, a genocid i urbicid više nikada ne ponovi. Istina ne smije biti prešućena, i zataškana, jer tada ona postaje sjeme novog zla.

Porušeni vjerski objekti i drugi spomenici kulture bili su i ostatak znakovi raspoznavanja čovjeka, vjernika i vjerske zajednice. Agresor je prije svega želio ukloniti dokaz postojanja jednog naroda, da bi na tuđem gradio svoje postojanje i kulturu. Popaljeni i srušeni objekti ne bi smjeli ostati bez svoje restauracije i revitalizacije. Oni su izazov i poziv da ih se obnovi kao svjedoke ljudske budućnosti Bosne i Hercegovine i svakog čovjeka u njoj. Spomenici kulture nisu stvar jednoga naroda, oni su blago čitavog čovječanstva. Ne postoji badava izreka: "Koliko poznajem svoju prošlost, toliko cijenim i tuđu."¹¹⁵

Visarijonovič Staljin nije mogao raseljavanjem uništiti Čečene, Inguše, Krimске Tatare i druge narode. Oni se danas vraćaju iz Sibira na svoja prvobitna staništa.

Hitler nije uništio sav jevrejski narod. Iz najtežih logora smrti ostali su živi svjedoci holokausta.

Ni srpski ni hrvatski fašisti nisu uspjeli uništiti sav bošnjački narod, kako su to zamislili i sa razrađenim programom izvodili. Činjenica je da je skoro sa svakog stratišta neko preživio da svjedoči istinu o genocidu.

Genocid, urbicid, pljačke i silovanja i raseljavanja učinili su brojne poteškoće narodu, koji treba da učvrsti i ojača Federaciju BiH i obnovi porušenu privredu, stanove i vrati raseljena lica u svoje domove. I ne samo to, već sve godine rata kasnimo za svjetskim tehničkim i naučnim dostignućima.

- III -

Svjetska privredna i društvena reforma poodavno je zahvatila sve sfere našeg privrednog i društvenog života. Ovaj rat učinio je još jaču "OTVORENOST" Bosne i Hercegovine prema

---

¹¹³ Historija genocida nad Bošnjacima, Muzej genocida Sarajevo, prof. dr. Smail Čekić, Sarajevo, juli 1997. str. 29-35.

¹¹⁴ Ibidem.

svijetu. Ta "otvorenost" uvjetuje živo strujanje svjetske ekonomije, ubrzava tehničke i tehnološke promjene; tražimo kvalitet, sigurnost, viši standard, suočavamo se sa svjetskim tržištem ponude i potražnje. Prije rata bili smo dostigli zavidan plasman roba i sa tim "PRODOR U SVIJET". Danas zaista pod vrlo teškim uvjetima to treba da dostignemo radi ulaska u evropsko tržište.

"OTVORENOST" prema svjetskim strujanjima prati djelovanje u sferi društvene nadgradnje. Ne možemo biti imuni prema svjetskim dostignućima ni u svim aspektima kulturnog života. Ekonomija zaista vrši snažan pritisak na mijenjanje, usavršavanje, razvijanje čitave društvene nadgradnje. To mijenjanje i usavršavanje prilagođavanja društvenim kretanjima evidentno je, između ostalog, i za spomenike kulture, prirode i obilježja svijeta.

Prema podacima UNESC-a, i ICOMOS-a dogodile su se krupne promjene u položaju i tretmanu spomenika kulture. Kulturna baština svijeta nije samo stvar ovog ili onog naroda na čijoj se teritoriji nalazi, već je to stvar čitavog kulturnog čovječanstva.

Rušenje Starog mosta u Mostaru, Aladže džamije u Foči, Ferhadije džamije u Banjoj Luci, Begovine kod Stoca, Vijećnice, Pošte, Orijentalnog inisituta u Sarajevu, Manastira Žitomislići u Žitomisliću kod Počitelja i niza drugih objekata. Čitav svijet je upoznat putem savremenih tehničkih sredstava, milioni ljudi širom svijeta su posmatrali rušenja i paljenja našeg spomeničkog blaga. Prema tome, kulturna baština, naša i čitavog svijeta, nije samo stvar ovog ili onog naroda na čijoj se teritoriji nalazi, već je stvar čitavog kulturnog čovječanstva.¹¹⁶

Tako pokretne muzejske izložbe, njihova brzina širenja i prenošenja omogućila je putem savremenih tehničkih i saobraćajnih sredstava milionima ljudi da posmatraju u muzejima pokretne ili na terenu nepokretne spomenike kulture raznih naroda i narodnosti svijeta. Širina kulturne baštine skoro da nema granica, cjelokupna ljudska djelatnost, njegovo stvaralaštvo, fizičko i umno, u muzejima i prirodnim ambijentima. Savremeno čovječanstvo želi da sačuva od propadanja sve svoje tekovine, koje imaju utjecaja na daljnji njegov razvoj.

- IV -

Dejtonskim mirovnim sporazumom došlo je do još jače "otvorenosti" Bosne i Hercegovine prema spoljnjem svijetu, sloboda stvaralaštva u konkurenciji sa stvaralaštvom u svijetu, iako još nosimo tragove rata, traži od nas solidnost, provjereni nivo temeljitosti, i stalno preispitivanje dostignutog. I ne samo to, jer "turistička armija" u Bosni i Hercegovini iz godine u godinu bit će sve brojnija. Svaki kutak naše zemlje će postati predmet kritičke analize onoga što je ostvareno u svim domenima rada, i historijskih zbivanja u Bosni i Hercegovini, sa posebnim osvrtom na ovaj zadnji odbrambeni rat protiv jednog i drugog agresora. Naša bi trebala da bude tendencija da zajednički tu "turističku armiju" što duže zadržimo i animiramo našim spomenicima kulture.

Bogatstvo spomenika kulture u BiH, s jedne strane, i njen dinamičan i društveni razvoj obnove uništenog, kao i vraćanje prognanika u svoje domove postavljaju svakodnevne složenije zahtjeve. Bez daljnjeg potrebno je čim prije snimiti stanje na terenu i na osnovu toga, izraditi perspektivnu mrežu i vrstu spomenika i spomen-obilježja. Tako na osnovu osmišljeno predviđene i snimljene situacije treba da dobijemo jasnu sliku šta se ubuduće na terenu ima

---

¹¹⁵ Muzeji u BiH "Pregled", br. 10, 1973. str. 1273-1283. Osvrti.

¹¹⁶ Ibidem.

uraditi, šta izmijeniti i dopuniti, i koji spomenici treba da budu prezentirani domaćoj i svjetskoj javnosti.

U konfrontaciji naših ostvarenja u pogledu prezentacije spomenika iz najnovije historije i muzeja sa svjetskim dostignućima, uočavamo naš polet, ali nedorečenost, naše htijenje, ali i pomanjkanje materijalne osnove, našu zainteresiranost da slijedimo vrhunska ostvarenja, ali nasuprot nedovoljnoj organizovanosti, neznanju, a ponajčešće nejedinstvu i razjedinjenosti.

Ne bi smjeli dozvoliti da nam se između ostalog i spomenici ovog rata urušavaju. Mnogo je lakše sada ih konzervirati, popraviti i revitalizirati nego kada se potpuno unište i raznesu, graditi novo po sjećanju, kao i pitanje tunela ispod Aerodroma i druge.

Mišljenja sam da bi obilježavanje značajnih historijskih događaja iz ovoga rata trebalo praviti kao spomen-škole, bolnice, vodovode, ceste, česme, centrale, vjerske objekte, fabrike, parkove, šehitluke, mostove i slično, jer bi na taj način ovakvi spomenici, vezani uz korisne (hair) objekte, imali jaču poruku koju hoćemo da sa njima iskažemo, a istovremeno bit će predati na trajnu brigu oko čuvanja i održavanja.

Pri svemu ovome, potrebno je uključiti učenike svih škola i uzrasta, omladinu i studente da se brinu o ovakvim i ostalim spomenicima, o njihovom čuvanju i održavanju.¹¹⁷

- V -

U vezi ovog odbrambenog rata trebali bi da se upitamo i vidimo da li u školama nastava historije, ovakva kakva danas jeste, odgovara stvarnom interesovanju naših učenika: mogu li učenici, učeći je, lakše da shvate savremeno zbivanje i današnje vrijeme u kojem žive, i ne samo to, već da li se to što u školama uče podudara sa onim s čim se oni susreću u svakidašnjem životu. Iznalaženjem odgovora na ova pitanja sigurno bismo došli do zaključka da veliki dio odgovornosti za nezainteresiranost i neučenje učenika snose nastavnici, njihovo tumačenje pa nekad i pogrešan pristup nekim osnovnim zahtjevima nastave historije.

U obradi klasnog društva nastava iz predmeta historija se počinje šematski da tumači, ali manje-više to se čini obrađujući gradivo svih historijskih doba.

Polazeći od postavke da je propast kapitalizma neminovna i da će radnička klasa stvoriti socijalističko društvo – u nastavi se obično i neznan historijski događaj veže uz tu teorijsku postavku i ona mu često služi kao jedino objašnjenje, a kada se tako radi, i kada se na takav način objašnjava sve i sva, onda to postaje šema, šablon, fraza, koja ne može da izazove nikakvo misaono naprezanje učenika, već samo traži malo dovitljivosti da se shvati šta nastavnik želi i vještine da se to za ocjenu nauči i odgovori.

Činjenica je da mi znamo, i osjećamo, kao što i učenici osjećaju – da pod ovim dugotrajnim zakonom razvitka društva neprekidno teče veoma burna, konkretna, živa historija čovječanstva: vrlo bogata neočekivanim promjenama, suprotnostima i skrivenim tokovima. Nju nije lahko ni učiti, ni izučavati. Ali ona u nastavi zaista pruža obilje mogućnosti da učenici na njima pristupačan način: analizom i upoređivanjem i uopćavanjem konkretnih historijskih zbivanja razvijaju svoje misaone sposobnosti i aktivnosti da uočavaju međusobnu unutrašnju povezanost, i uvjetovanost historijskih pojava, izvode historijske pouke i primjenjuju stečena

---

¹¹⁷ Ibidem.

znanja. Da bi se ovo postiglo, učenici se moraju stalno upućivati da konkretno – historijski prilaze historijskim pojavama, i da zakone društvenog razvitka otkrivaju u historijskim uvjetima. Najbitnije opće postavke treba im vrlo obazrivo saopćavati, pogotovo ako se radi o učenicima osnovnoškolskog uzrasta. Ukoliko se to tako ne radi već se učenicima nameću gotove apstraktne sociološke definicije, onda se historija kao nastavni predmet nužno svodi na sociološke šeme.

- VI -

U vremenu jubilarnih svečanosti, a naročito prilikom organizovanja "Nedjelja muzeja zaštite spomenika kulture i prirode", raspisuju se teme koje treba da rade učenici svih škola.¹¹⁸ Nastavnici će kao i do sada odabrati najbolje radove i dostaviti ih Muzejskom društvu ili nekoj komisiji pri boračkim organizacijama, koji će najbolje učeničke radove nagraditi novčano i knjigama. Teme bi mogle biti slijedeće: Sarajevo, moj grad u ratnim uvjetima, Prirodne ljepote moga kraja, Spomenici kluture u mom kraju, Pofalićka bitka, Šta nam pričaju spomenici NOR-a koje sam posjetio itd. Na koncu Republička komisija može predlagati svake godine nove teme.

Posjeta spomenicima kulture i prirode je vrlo važna, jer ona prihvata poruku efikasniju, jaču, ubjedljiviju i trajniju, jer je očiglednost uz dobro objašnjenje došlo do značajnog uspjeha. Tako da je upravo važnije što je učenik ponio u sebi prilikom posjete i razgledanja određenog spomenika, kako se to njega dojmilo, nego samo numeričko stanje koliko je posjetilaca posjetilo spomenik iz ovog rata i slično.

- VII -

Bosna i Hercegovina je završetkom Drugog svjetskog rata naslijedila samo dva muzeja i to: Zemaljski muzej u Sarajevu i Etnografski muzej u Banjoj Luci. Danas Bosna i Hercegovina ima preko 25 muzeja i muzejskih zbirki na cijelom području Bosne i Hercegovine.

Da bi se Bosna i Hercegovina u muzeološkom pogledu kompletirala, trebala bi još osnovati slijedeće muzeje: Muzej tehnike u Zenici, Muzej školstva Bosne i Hercegovine u Sarajevu i Muzej genocida u Sarajevu.

Radi pribavljanja građe za Muzej genocida, kao i za ostale postojeće muzeje i spomenike kulture i prirode, trebalo bi da muzeji svih entiteta i kantona nastave dosadašnju saradnju, na osnovu koje bi BiH aproksimativno bila podijeljena u pet regija i to: Sjeveroistočna Bosna, Zapadna Bosna, Srednja Bosna, Jugoistočna Bosna i Hercegovina.

I. Sjeveroistočna Bosna

1. Zavičajni muzej u Tuzli – granice njegove teritorije: Drina, Sava, Krivaja.
2. Zavičajni muzej u Doboju – njegova teritorija dobojski srez.

II. Zapadna Bosna

3. Narodni muzej u Banjoj Luci – granica: Sava, Ukrina, na zapadu R Hrvatske, na jugu srez Livno i Jajce.

---

¹¹⁸ "Nedjelja muzeja" Prosvjetni list, 1. IX 54. br. 43.

4. Zavičajni muzej u Bihaću – teritorija sreza Bihać, Zavičajni i memorijalni muzej I zasjedanja AVNOJ-a.
5. Zavičajni muzej u Prijedoru – teritorija sreza Prijedor.
6. Muzej II zasjedanja AVNOJ-a u Jajcu, Memorijalni muzej.
7. Memorijalni muzej ZAVNOBIH-a u Mrkonjić Gradu.
8. Muzej "25. maj 1944." u Drvaru – memorijalni muzej.

III. Srednja Bosna

9. Zavičajni muzej u Travniku – teritorija sreza Zenica, Livno, Jajce.
10. Zavičajni muzej u Visokom, teritorija bivšeg sreza Visoko, Vareš.
11. Zavičajni muzej Sarajevo – gradski, šire područje grada, sa Sokocem.
12. Historijski muzej u Sarajevu: teritorija RBiH.
13. Zemaljski muzej u Sarajevu: teritorija RBiH.
14. Muzej književnosti RBiH Sarajevo, RBiH.
15. Muzej genocida Sarajevo, RBiH.
16. Umjetnička galerija RBiH Sarajevo, RBiH.
17. Gradski muzej u Jajcu – teritorija sreza Jajce.

IV. Jugoistočna Bosna

18. Zavičajni muzej u Foči – teritorija sreza Goražde.

V. Hercegovina

19. Zavičajni muzej Hercegovine u Mostaru – teritorija Hercegovine.
20. Zavičajni muzej u Trebinju, teritorija bivšeg sreza Trebinje.
21. Društvo prijatelja Stolačkih starina, Stolac, bivši srez stolački.
22. Zavičajni muzej u Bileći, područje općine Bileća.

- VIII -

Na osnovu ovakve podjele svaki spomenuti muzej na svojoj teritoriji prikupljao bi građu za muzeje, a istovremeno bi vodio brigu o spomenicima kulture, njihovom čuvanju i održavanju, svakako u zajednici sa zavodima za zaštitu spomenika kulture i prirode Bosne i Hercegovine.

Ukoliko se prihvati, dopuni, pa i proširi navedena podjela i mreža, u tom slučaju će čitava teritorija Bosne i Hercegovine biti pokrivena jednom stalnijom brigom oko pribiranja građe za muzeje, a i posebno za muzej genocida u osnivanju. I ne samo to, već učešće učenika za vrijeme "Nedjelje muzeja" u pisanju nagradnih tema proširivat će svoja znanja iz historije svoga zavičaja.

Dosadašnji rezultati i postojeća praksa u muzejima Bosne i Hercegovine ukazuju na to, da naši muzejski stručnjaci imaju različita shvatanja o karakteru i suštini prosvjetne i idejne aktivnosti muzeja i spomenika kulture. Stoga nije ni čudo što u našim udžbenicima i programima za škole ima vrlo malo o ovoj problematici napisano i ilustrirano. Zato je sasvim razumljivo što naši učenici mnogo više znaju iz historije Grčke i Rima nego iz historije svoga

zavičaja i kraja, i historije našeg najnovijeg perioda odbrane Bosne i Hercegovine od agresije 1992-1995. godine.

Novopostavljeni i obnovljeni spomenici kulture BiH, zajedno sa muzejima zaista su odlično sredstvo za razvijanje i jačanje nacionalnog bića i svijesti naroda Bosne i Hercegovine o svojoj dugogodišnjoj historijskoj prošlosti i državnosti. Oni su uvjerljiv dokument sadašnjosti iz kojega nastupajuće generacije treba da izvlače pouku za budućnost, tako da ne bi trebalo više da bude genocida i urbicida u Bosni i Hercegovini, već da nastaje postepeno pravi suživot, onakav kakav su narodi Bosne i Hercegovine u predratnom periodu imali i uživali.

Danas je poznata stvar da greške koje nastanu prilikom gradnje fabrika i raznih objekata mogu da se dogradnjom i slično brzo otklone, ali greške prilikom odgoja i obrazovanja učenika generacijama se uz velike teškoće ispravljaju .

- IX -

Zaključak:

Iznalaženjem, pribiranjem i čuvanjem građe i spomenika sadašnjost za budućnost omogućavamo muzejskim ustanovama da svojim naučnoistraživačkim radom dođu do naučnih rezultata.

Emitovanjem naučnih saznanja, raznim formama i oblicima koje šaljem u najšire socijalne širine našeg i svjetskog društva. Tom aktivnošću Muzej nastavlja svoju drugu aktivnosat i fazu rada na obrazovanju učenika i ostalih posjetilaca. To je vrlo važna muzejska funkcija. Na osnovu naučnoistraživačkog rada svi muzeji, a posebno muzej genocida, utvrđuje karakter rata, pravednog, nepravednog, odbrambenog, agresorskog, genocidnog i slično.

Dosadašnji rezultati pokazuju da je rat u BiH 1992-1995. bio odbrambeni. U tom slučaju Bosna je odbranjena ali još nije oslobođena. Bosna je u svim ratovima koje je vodila do danas pokazala čudo otpora, kojem se divi čitav svijet. Pok. Moša Pijade, prilikom rada na Fočanskim propisima, nije džaba rekao: "Objesim ti zemlju koja nema Bosne."

Bez obzira na vjeru i naciju, svi zlikovci trebaju biti kažnjeni, a istovremeno strogo distancirani od naroda, jer oni koji su okaljali svoje ruke i čast željeli bi da odgovornost stave čitavom narodu, pa da oni kao pojedinci od počinjenih zlodjela budu potpuno čisti.

Čuvanjem dokumenata – spomenika sadašnjost za budućnost, naučnim objašnjenjima historijskih događaja, razvijat ćemo ponos i ljubav prema svemu onom pozitivnom što je bosansko društvo dalo od najstarijih vremena i postanka državnosti BiH do danas.

Dosadašnji ratovi, genocid i urbicid u BiH trebaju da budu pouka iz prošlosti i sadašnjosti za buduće generacije da jedanput na ovim prostorima zavlada mir i blagostanje.

Rezime

Historijska prošlost Bosne i Hercegovine ispunjena je višebrojn timeratovima i agresijama. Ona je uvijek iz ratova izlazila jaka, a i sačuvala bi svoje biće identitet, a kasnije i državnost. Ovaj rat Bosnu i Hercegovinu je zatekao nespremnom. Bosanski narod sa vrlo skromnim skoro

nikakvim naoružanjem stupio je u odbrambeni rat. Po cijenu žrtve pribirao je naoružanje od agresora i na taj način stvorio svoju armiju.

U svom referatu, s pravom, prof. Ibrahimagić kaže: "Bosna je pobijedila, ali se još nije oslobodila."

Genocid i urbicid donio je velike teškoće narodima Bosne i Hercegovine. U ovom ratu u Bosni i Hercegovini je ubijeno 200.000 civila, uglavnom žena i djece. U samom Sarajevu ubijeno je 10.615 stanovnika. U Srebrenici zaštićenoj zoni poubijano je 8.000 Bošnjaka. U Sarajevu je evidentirano 61.136 ranjenih osoba. Ubijeno je 1.600 djece u Sarajevu, a ranjeno je bilo 14.946. Na hiljade djece ostalo je bez jednog ili oba roditelja. U stotinu zemalja svijeta nalazi se 1.245.000 naših izgnanika iz svojih domova.

Sistematski je uništeno 1.200 objekata islamske arhitekture, među kojima su džamije, turbeta i sakralne građevine. Radi očuvanja od zaborava prišlo se pripremama za osnivanje muzeja genocida.

Obnavljanjem spomenika kulture uključujemo se u zahtjev privredne reforme, jer je "otvorenost" naše zemlje sa svijetom došla do punog izražaja. Turisti hoće da upoznaju našu zemlju, naše muzeje i spomenike kulture. Naš naučni i tehnički razvitak ovaj rat je zaustavio. Mi kasnimo osam godina za svjetskim razvitkom. Valja nam dostići propušteno tako da bi se mogli uključiti u savremena naučna i tehnička dostignuća.

Nastavni predmet historiju treba prilagoditi učenicima. Učenici treba da historijskim zbivanjima prilaze misaono. Da bi se još više upoznali sa spomenicima kulture, učenici trebaju da rade pismene radove na teme iz njegova zavičaja, a najbolji radovi treba da budu nagrađeni putem Muzejskog društva. Učenike treba učiti tako da genocid i urbicid budu pouka iz prošlosti i sadašnjosti za buduće generacije, tako da jednom na ovim prostorima zavlada mir, sloga i blagostanje.

Literatura

1. Historijski muzej BiH, Sarajevo.
2. Republički arhiv Bosne i Hercegovine.
3. Arhiv Hercegovine, Mostar.
4. Prof. dr. Čekić Smail: "Genocid i urbicid nad Bošnjacima u Drugom svjetskom ratu."
5. Vranić Milan: "Školski muzejski kružoci i unapređivanje nastave istorije." Rad Vojvođanskih muzeja br. 5/1956.
6. Safet Bandžović, Institut za historiju, Sarajevo: "Iseljavanje muslimanskog stanovništva iz Kneževine Srbije u Bosanski vilajet (1862-1867)", Znakovi vremena br. 12, ljeto 2001., str. 149-171. Naučnoistraživački institut "Ibn Sina" Sarajevo.
7. Predrag D.: Pomoćna sredstva u nastavi istorije, Ilustrativni dio časa, nastava istorije u srednjoj školi; Zagreb, 1951., str. 102-105.

8. Pionirski logor Sutjeska – Jajce, 1963., Savjet društava za brigu o djeci BiH, Sarajevo, 1963., p. 1-54.
9. Rizvanbegović Izet, Muzeji u BiH, (Razvitak i rezultati rada u praksi muzeja BiH), "Pregled" br. 10, Sarajevo, 1973. str. 1273-1283. Osvrti.
10. Popović Cvjetko: Rad muzeja sa školskom publikom, Muzeji, br. 8 / 1953. str. 85.
11. Patzwoll Kurt: Aus der Disertation: Schule und Museum, Berlin, n. 5, 1970., p. 55-79.
12. Nenadić Vera: Saradnja muzeja i škole, Muzeji, br. 9. str. 93-98.
13. Lazarević Sanja, Rad muzeja sa najmlađim, Vijesti, br. 5., Zagreb, 1954., str. 231.
14. Dragutinović Miodrag: Film u nastavi istorije u školama I i II stupnja. Film u nastavi br. 1, Beograd, 1969. str. 11-18.